

**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ УМИСНОГО ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ**

**PROBLEMATIC ASPECTS OF THE SUBJECTIVE SIDE OF THE INTENTIONAL BREACHES OF THE LEGISLATION ON PREVENTION AND COUNTERACTION TO LEGALIZATION (LAUNDERING) OF INCOMES OBTAINED IN A CRIMINAL WAY, OR TERRORISM FINANCING**

**Бровко В.М.,**  
начальник слідчого управління  
Прокуратура Донецької області

У статті розглянуті проблемні аспекти тлумачення суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209-1 Кримінального кодексу України. На підставі проведеного дослідження визначено, що інтелектуальна ознака умислу цього складу злочину, окрім усвідомлення суспільної небезпечності діяння, також включає усвідомлення його протиправності. Також у статті обстоюється позиція, згідно з якою суб'єктивна сторона умисного порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму характеризується умисною або змішаною (складною) формою вини.

**Ключові слова:** склад злочину, суб'єктивна сторона злочину, вина, умисел, подвійна форма вини.

В статье рассмотрены проблемные аспекты толкования субъективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 209-1 Уголовного кодекса Украины. На основании проведенного исследования установлено, что интеллектуальный элемент умысла данного состава преступления, кроме осознания общественной опасности деяния, также включает осознание его противоправности. Также в статье отстаивается позиция, согласно которой субъективная сторона умышленного нарушения требований законодательства о предотвращении и противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путём, или финансирования терроризма характеризуется умышленной или смешанной (сложной) формой вины.

**Ключевые слова:** состав преступления, субъективная сторона преступления, вина, умысел, двойная форма вины.

The article considers problem aspects of interpretation of the subjective side of a crime under article 209-1 of the Criminal code of Ukraine. On the basis of the conducted research determined that the intellectual basis of the intent of this crime in addition to awareness of the social danger of the act also includes an awareness of its wrongfulness. If the person is not aware of the wrongfulness perfect it act, for example due to an incorrect understanding of the requirements of the regulatory antiegalitarian legislation, it does not commit intentional crimes under article 209-1 of the Criminal code of Ukraine, and with the necessary characteristics or a crime through negligence (e.g., negligence), or administrative offense under article 166-9 of the code of Ukraine on administrative offences. The article also defended the position according to which the subjective side of the intentional breaches of the legislation on prevention and counteraction to legalization (laundering) of incomes obtained in a criminal way, or terrorism financing is characterized by deliberate or mixed (complex) form of guilt. The article gives examples of when the mental attitude of the perpetrator of the crime under article 209-1 of the Criminal code, socially dangerous consequences can be in the form of direct intent, indirect intent, or criminal presumption.

**Key words:** corpus tort's, subjective side of the crime, fault, intent, double form of fault.

Однією з кримінально-правових норм, спрямованих на забезпечення виконання законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення є ст. 209-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Попри доволі тривале існування цієї кримінально-правової норми, питання про визначення її змісту та практики застосування складу злочину, передбаченого цією статтею, і до сьогодні не втратило своєї актуальності.

Склад злочину, передбачений ст. 209-1 КК України, був предметом наукових досліджень таких вчених, як П. П. Андрушко, Г. М. Войченко, Н. О. Гуророва, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, О. М. Костенко, О. І. Перепелиця, О. В. Процюк, Ю. Г. Старовойтова, Ю. О. Старук, В. Я. Тацій, В. В. Черней та ін. Разом із тим, попри значний внесок вказаних учених, питання тлумачення ознак цього складу злочину й досі не втрачають актуальності, враховуючи їх багатоаспектний і складний характер.

**Метою статті** є визначення проблемних аспектів суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209-1 КК України, що стоять на заваді єдиного тлумачення та застосування цієї кримінально-правової норми та розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для їх усунення.

У назві та диспозиції ч. 1 ст. 209-1 КК України законодавець прямо вказує на умисел як форму вини злочинів,

передбачених цією статтею. У зв'язку з цим, у теорії кримінального права панує точка зору, згідно з якою злочини, передбачені ст. 209-1 КК України можуть вчинятися лише умисно [10, с. 484]. Так, наприклад, О. О. Дудоров пише про те, що суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 2 ст. 209-1 КК України, характеризується умислом. Зокрема, з назви ж ст. 209-1 КК України однозначно випливає, що законодавець розглядає діяння, передбачені ч. 1 і ч. 2 цієї статті як різновиди умисного порушення вимог антилегалізаційного законодавства [5, с. 607; 6, с. 329; 9, с. 621].

Розкриваючи суб'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 КК України, Н. О. Гуророва зазначає, що вона характеризується виною у формі умислу (прямого або непрямого) [8, с. 296]. Дефініції термінів «прямий умисел» та «непрямий умисел» закріплені у ст. 24 КК України. Згідно з ч. 1 цієї статті прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Відповідно до ч. 2 цієї статті, непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Як зазначено у науковій літературі, усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння, що вчиняється, є суттєвою ознакою умислу, яка відрізняє його від необе-

режності. Це усвідомлення припускає: а) усвідомлення фактичного характеру діяння, яке вчинюється і б) усвідомлення його соціального значення [2, с. 85].

Усвідомлення фактичного характеру діяння, передбаченого ст. 209-1 КК України, визначається особливостями об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених цією статтею. Так, при неподанні інформації про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу, вказаний у диспозиції ч. 1 ст. 209-1 КК України спеціальний суб'єкт усвідомлює, що він взагалі не направляє належним чином оформлене повідомлення або направляє один чи два рази неналежним чином оформлене повідомлення. При несовчасному поданні відповідної інформації, вказаний у диспозиції ч. 1 ст. 209-1 КК України спеціальний суб'єкт усвідомлює, що він вперше чи вдруге подає належним чином оформлене повідомлення з порушенням строків, передбачених чинним законодавством або подає належним чином оформлене повідомлення лише після того, як тричі подав Спеціально уповноваженому органу неналежним чином оформлене повідомлення. У разі подання завідомо неправдивої інформації, спеціальний суб'єкт усвідомлює, що інформація, яка міститься в поданому Спеціально уповноваженому органу повідомленні, частково або повністю не відповідає дійсності. За відсутності такого усвідомлення, принципово змінюється зміст психічного ставлення суб'єкта до самого протиправного діяння. У результаті таке діяння не може бути визнане умисним, оскільки відсутність усвідомлення недостовірності інформації обумовлює неможливість усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру цього діяння як умисного подання недостовірної інформації. За таких умов дії винної особи, за наявності інших ознак, можуть бути кваліфіковані як службова недбалість (ст. 367 КК України).

У разі розголошення інформації, яка надається Спеціально уповноваженому органу, спеціальний суб'єкт усвідомлює, що своїми діями він доводить до відома хоча б однієї сторонньої особи інформацію, яка є таємницею фінансового моніторингу та має обмежений доступ.

Як було зазначено вище, крім усвідомлення фактичних ознак діяння, необхідною складовою інтелектуального моменту умислу виступає усвідомлення особою соціального характеру (соціального значення) свого діяння, тобто усвідомлення його небезпеки для суспільства, шкідливості для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. При вчиненні злочинів, передбачених ст. 209-1 КК України, особа розуміє (хоча б у загальних рисах), що таким діянням вона заподіє шкоду цим відносинам. Наявність спеціальних знань, досвіду роботи, спілкування з фахівцями тощо, формує загальне уявлення про необхідність подання відповідної інформації Спеціально уповноваженому органу або необхідність збереження таємниці фінансового моніторингу. Подібне уявлення є підґрунтям для оцінки особою власних вчинків та їх коригування. Наприклад, якщо винна особа не подає належним чином оформлене повідомлення про фінансову операцію, яка підлягає фінансовому моніторингу, вона усвідомлює хоч у загальних рисах, що своїми діями створює умови для запровадження в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, приховування джерел походження таких доходів, спрямування коштів на фінансування тероризму.

О. О. Дудоров акцентує увагу на тому, що вітчизняний законодавець не включає у зміст умислу усвідомлення протиправності діяння, вочевидь, виходячи із відомої ще з часів Стародавнього Риму і до того ж прямо закріпленої у ч. 2 ст. 68 Конституції України презумпції правової обізнаності особи. Як слушно зазначає правник у сучасних умовах підхід, який знайшов відображення у ст. 24 КК України, навряд чи може розраховувати на однозначне схвалення. І річ не лише в тому, що закріплене у ч. 1 ст. 11 КК України т. зв. формально-матеріальне визначення поняття злочину спонукає принаймні у постано-

вочному плані висувати питання про охоплення інтелектуальною ознакою (елементом, компонентом, моментом) умислу усвідомлення винним як суспільної небезпеки, так і протиправності діяння. Найголовніше – це те, що легальні дефініції прямого і непрямого умислу, а так само категорична, без будь-яких винятків презумпція знання особою закону (ч. 2 ст. 68 Конституції України) не дозволяють враховувати специфіку психічного ставлення особи до вчиненого та його наслідків у складах злочинів, передбачених кримінально-правовими нормами з бланкетними диспозиціями. Невипадково російські, а услід за ними й українські фахівці висловилися за розробку норм про кримінально-правові наслідки фактичного незнання законів чи підзаконних актів, на які посилаються бланкетні норми КК України, та про помилку особи в оцінці ситуації. Цілком справедливо, на думку правника, стверджується, що неврегульованість цих питань чинним законодавством породжує небезпеку засудження без вини [3, с. 167, 169].

Як слушно зазначають М. І. Панов та Н. Д. Квасневська, бланкетність є характеристикою не тільки об'єктивних, але й суб'єктивних ознак складу злочину. Тому, з'ясовуючи зміст вини, необхідно встановити, що особа, яка порушує норми відповідних нормативно-правових актів, що утворюють зміст бланкетних диспозицій, хоча б у загальних (родових) рисах, усвідомлювала або могла усвідомлювати, що вона вчинює протиправне, заборонене правом діяння. Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати в даних конкретних умовах цю заборону, то кримінальна відповідальність, як видається, повинна виключатися у зв'язку з відсутністю вини [11, с. 129].

У вітчизняній кримінально-правовій доктрині вже досить довгий час не вирішена фундаментальна проблема, яка виходить за межі цієї статті та потребує окремого дослідження. Однак у зв'язку з постійними змінами антилегалізаційного законодавства вона набула особливої гостроти при з'ясуванні змісту умислу як обов'язкової суб'єктивної ознаки умисного порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиранню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. У зв'язку з цим, вважаю за необхідне зосередитись на уточненні інтелектуальної ознаки умислу суб'єкта злочину, передбаченого ст. 209-1 КК України, та з'ясувати специфіку юридичної помилки у справах про злочини, передбачені цією статтею.

Л. П. Брич та В. О. Навроцький, обґрунтовуючи наявність осудності спеціального суб'єкта злочину зазначають, що така осудність повинна визначатися на основі не лише тих вольових та інтелектуальних критеріїв, з якими необхідно підходити до оцінки осудності будь-якої особи, а й з урахуванням додаткових ознак, що визначають можливість такої особи усвідомлювати фактичну, соціальну сторону своєї поведінки з урахуванням додаткових обов'язків, що покладені на неї [1, с. 61].

Аналізуючи Вимоги до відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу, відповідального за проведення фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, затверджені Наказом Державного департаменту фінансового моніторингу від 12 травня 2003 року № 46, Ю. Г. Старовойтова зазначає, що відповідальний працівник призначається таким, що знає вимоги чинного антилегалізаційного законодавства України, у т. ч. ті, що стосуються кримінальної карантності порушень певних його положень. Однак, насправді, через складність та постійний розвиток антилегалізаційного законодавства, відповідальний працівник об'єктивно не завжди може мати правильне уявлення про фактичну сторону вчиненого. У такому разі, як їй видається, умисел щодо вчиненого ним діяння виключається [12, с. 145].

Резюмуючи викладене, Ю. Г. Старовойтова зазначає, що для наявності інтелектуальної ознаки умислу при вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 КК України, потрібно, щоб особа усвідомлювала як те, що вона вчинює певну дію чи допускає бездіяльність, так і те, що така її поведінка є порушенням або неналежним виконанням покладеного на неї обов'язку [12, с. 145].

До цього ще слід додати, що в результаті змін регулятивного антилегалізаційного законодавства було суттєво розширено перелік суб'єктів первинного фінансового моніторингу. У зв'язку з цим, суб'єктом складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 КК України є не тільки відповідальні працівники але й спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу, які провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи та визнаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу лише у випадку здійснення певних видів діяльності, які були розглянуті вище. Ці особи суміщають свої основні обов'язки і обов'язки суб'єкта первинного фінансового моніторингу. До того ж перелік суб'єктів складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 209-1 КК України, є ще більш широким, ніж перелік суб'єктів складу злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті. Серед цього переліку є працівники, які виконують суто технічні функції та не володіють тонкощами фінансового моніторингу.

Мабуть розуміючи складність здійснення фінансового моніторингу законодавець зафіксував вимогу, відповідно до якої відповідальний працівник повинен мати бездоганну ділову репутацію та відповідати кваліфікаційним вимогам, встановленим суб'єктом державного фінансового моніторингу. Крім того, законодавець передбачає вжиття заходів щодо підвищення кваліфікації відповідального працівника. Також суб'єктам державного фінансового моніторингу надано право проводити перевірку наявності професійної підготовки відповідальних працівників та організувати професійну підготовку інших працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу, залучених до проведення фінансового моніторингу.

О. М. Костенко переконаний у тому, що неправильне тлумачення закону, у разі порушення останнього, виключає вину у формі умислу, але не виключає необережності, і пропонує безпосередньо у КК України регламентувати особливості встановлення вини при незнанні закону та при його неправильному застосуванні. Як приклад «правозастосовчої необережності» наводиться ситуація із порушенням вимог антилегалізаційного законодавства з боку призначеного відповідальним за здійснення фінансового моніторингу співробітника банку, який неправильно витлумачив положення відповідного законодавства та якого безпідставно притягували до відповідальності за вчинення умисного злочину, передбаченого однією з частин ст. 209-1 КК України [4, с. 75-76].

Отже, необхідною складовою інтелектуального моменту умислу, як ознаки суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 209-1 КК України, виступає усвідомлення особою протиправності свого діяння, тобто усвідомлення, хоча б у загальних рисах, того, що своїми діяннями особа порушує вимоги антилегалізаційного законодавства. Якщо особа не усвідомлювала але могла усвідомлювати в даних конкретних умовах цю заборону, тоді її діяння слід розглядати як вчинені з необережності та за наявності всіх необхідних ознак кваліфікувати як службову недбалість або адміністративне правопорушення.

Передбачення особою суспільно небезпечних наслідків вчинюваною нею діяння як ознака інтелектуального моменту умислу злочинів, передбачених ст. 209-1 КК України, полягає у тому, що особа передбачає: а) неминучість або б) можливість настання встановлених кримінальним законом суспільно небезпечних наслідків. При цьому передбачення зазначених наслідків можливо лише при усвідомленні суб'єктом, хоча б у загальних рисах,

розвитку причинного зв'язку між діями і цими наслідками [2, с. 89-93].

Вольовий момент умислу при вчиненні умисного порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму характеризується психічним ставленням до настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.

На думку одних правників, цей злочин може бути вчинено як з прямим, так і з непрямым умислом [5, с. 607; 6, с. 329; 8, с. 296; 9, с. 621]. При цьому вольовий момент умислу складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 КК України, характеризується бажанням настання суспільно небезпечних наслідків (наприклад, заподіяння шкоди юридичній особі – суб'єкту первинного фінансового моніторингу) або не бажанням, але свідомим припущенням їх настання [8, с. 296].

Інші науковці відстоюють позицію, згідно з якою суб'єктивна сторона умисного порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму характеризується умисною або змішаною (складною) формою вини. При цьому зазначені у ст. 209-1 КК України діяння вчинюються лише умисно, а щодо наслідків можливі як умисел, так і необережність. У цілому злочин визнається умисним [7, с. 236, 237].

На нашу думку, останній підхід до розуміння змісту вини складу злочину, передбаченого ст. 209-1 КК України, видається найбільш оптимальним з наступних причин. По-перше, умисне вчинення діянь, що входять до об'єктивної сторони складу аналізованого злочину, може бути, наприклад, пособництвом злочину, передбаченого ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». У такому випадку досягнення бажаного злочинного результату включатиме й істотну шкоду як ознаку об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209-1 КК України. Отже, вольовий момент умислу цього складу злочину характеризується бажанням настання суспільно небезпечних наслідків.

По-друге, вчинення діянь, що входять до об'єктивної сторони складу аналізованого злочину, може здійснюватися умисно за відсутності ознак співучасті у легалізації, з будь-якою іншою метою (наприклад, захист інтересів клієнта, бажання отримати винагороду за надання законних послуг тощо). При цьому настання істотної шкоди як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209-1 КК України, може передбачатися суб'єктом як закономірний, хоча й небажаний результат його дій. Таким чином вольовий момент умислу цього складу злочину характеризується не бажанням, але свідомим припущенням настання суспільно небезпечних наслідків.

По-третє, вчинення діянь, що входять до об'єктивної сторони складу аналізованого злочину, може здійснюватися умисно з будь-якою іншою метою (захист репутації суб'єкта первинного фінансового моніторингу або інтересів його клієнтів тощо). При цьому настання істотної шкоди як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209-1 КК України, може передбачатися особою як можливий, але малоімовірний результат, оскільки така особа може брати до уваги, наприклад, тривалі ділові стосунки між клієнтом та суб'єктом первинного фінансового моніторингу та вважати, що надання інформації про фінансову операцію такого клієнта є формальністю, а ненадання цієї інформації не може призвести до заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. У цьо-

му випадку психічне ставлення до суспільно-небезпечних наслідків буде у формі злочинної самовпевненості.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що інтелектуальна ознака умислу досліджуваного складу злочину, окрім усвідомлення суспільної небезпечності діяння, також включає усвідомлення його протиправності. У випадку, якщо особа не усвідомлює протиправність вчинювано-

го діяння, то слід вести мову про вчинення необережного злочину або відповідного адміністративного правопорушення. Крім того, суб'єктивна сторона умисного порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму характеризується умисною або змішаною (складною) формою вини.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Брич Л. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею / Л. Брич, В. Навроцький // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 58–62.
2. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243 с.
3. Дудоров О. О. Ухилення від сплати податків : кримінально-правові аспекти / О. О. Дудоров. – К. : Істина, 2006. – 648 с.
4. Костенко О. Необережність при застосуванні закону : «біла пляма» в праві? / О. Костенко // Юридичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 75–94.
5. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник у 2 т. / [за ред. Дудорова О. О., Письменського Є. О.]. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – Т. 1. – 2012. – 780 с.
6. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / [Зеленов Г. М., Карчевський М. В., Письменський Є. О., Хавронюк М. І. та ін.] ; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – [2-ге вид.] – К. : Дакор, 2013. – 786 с.
7. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-е вид.]. – К. : Право, 2015. – 680 с.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін., 2013. – 1040 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Дудоров О. О., Навроцький В. О., Ришелюк А. М. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Азаров Д. С., Гришук В. К., Савченко А. В. та ін.] ; за ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
11. Панов И. И. Уголовно-правовая норма при бланкетной диспозиции закона об уголовной ответственности : понятие и особенности применения / И. И. Панов, Н. Д. Квасневская // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2016. – № 1. – С. 113–130.
12. Старовойтова Ю. Г. Кримінально-правова протидія порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг : Дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.08 / Ю. Г. Старовойтова. – Луганськ, 2009. – 227 с.